

Amila Kasumović i Sandra Biletić:
Dekodiranje arhiva: Strategije
čitanja arhivske građe na primjeru
Komisije za poslove Bosne i
Hercegovine (1878-1879), Arhiv
Bosne i Hercegovine – Univerzite u
Sarajevu - Filozofski fakultet (Centar
za historijska istraživanja (CeHiS)),
Sarajevo 2024, 361 str.

Knjiga *Dekodiranje arhiva: Strategije čitanja arhivske građe na primjeru Komisije za poslove Bosne i Hercegovine (1878-1879)*, autorica Amile Kasumović i Sandre Biletić, objavljena je 2024. godine kao rezultat suradnje Centra za historijska istraživanja (Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu) i Arhiva Bosne i Hercegovine. Iako su arhivi i arhivske institucije do sada bili predmetom naučnih, najčešće arhivističkih, istraživanja, kriptološka i mistična sintagma sadržana u naslovu ove studije "dekodiranje arhiva" – već na samom početku ukazuje na to da je riječ o posve novom i drugačijem pristupu. Inspirirane promišljanjima antropologinje Ann L. Stoler koja je čuvenim djelom *Along the Archival Grain. Thinking through Colonial Ontologies*, početkom 21. stoljeća revitalizirala ideju promatranja arhiva kao svojevrsnih centara moći, autorice u središte svog istraživanja postavljaju izazovni i do sada, u bosanskohercegovačkoj historiografiji, neprimjenjivani koncept arhivskog obrata. Arhiv, u domaćoj stručnoj javnosti, uglavnom doživljavao kao "kuća zaborava" ili "kuća sjećanja", za Kasumović i Biletić postaje predmet istraživanja. On dobija obrise eksperimentalnog laboratorija u kome će mikropskoj analizi biti podvrgnuti sadržaji pohranjenih dokumenata, u cilju propitivanja i kontekstualizacije iznesenog, skrivenog te znanja koje je izostalo.

U sadržajnom pogledu, mozaik studije čini sedam poglavlja. Nakon *Uvodnih razmatranja* (11–33) u kojim su autorice, hirurški precizno i metodološki utemeljeno, uvažavajući ranije historiografske domente, zaključile da je "austro-ugarski administrativni diskurs zasigurno imao kolonijalne elemente" (19), slijedi poglavlje koje otvara studiju. *Arhivski obrat, kolonijalni arhiv i Bosna i Hercegovina: perspektive i mogućnosti drugačijeg čitanja habsburške arhivske zaostavštine* (33–65), naslov je prve tematske cjeline. Njeno pažljivo čitanje je, pored uvodnih razmatranja, izuzetno važno, pa i ključno za razumijevanje cjelokupnog sadržaja. U ovom dijelu autorice su predstavile dva potpuno različita pogleda na arhiv: tzv. *klasični* i drugi, *neklasični* – koji počiva na postmodernističkim i, za nastanak ove studije, vrlo inspirativnim teorijama. Budući da su intelektualci J. Derrida i M. Foucault, imali najsnažniji utjecaj na etabliranje drugačijeg viđenja na "čuvare prošlosti", Kasumović i Biletić, nastojeći na taj način podstaći čitaoca na promišljanje, njihovim idejama poklanjaju posebnu pažnju. Oprezno koketirajući sa tvrdnjama M. Foucaulta, podsjećaju da je u njegovoj *Arheologija znanja*, arhiv "sustav iskaza bilo da se radi o stvarima ili događajima", te "zakon onoga što smije biti rečeno pri čemu se iskazano ne akumulira u jednu amorfnu masu" (35). Na nužnost promatranja arhiva iz drugačije niše, pozvao je i J. Derrida koji ga je slično kao i M. Foucault, povezo sa centrima moći. Derridina promišljanja su u kontekstu drugačijeg čitanja arhivske građe također važna budući da počivaju na analizi korijena riječi *arkhē*. Ona, u izvornom obliku, znači zapovijed, dok njena izvedenica *arkheion* predstavlja

kuću moćnog zapovjednika (tj. rezidenciju arhona) u kojoj se čuvaju dokumenti.

U poglavlju *Velika istočna kriza, međunarodna diplomacija i Bosanski ejalet: dolazak Dvoglavog orla* (65–77), Kasumović i Biletić, čitaoca upoznaju sa vrlo izazovnim i neizvjesnim godinama koje su bile ključne za dolazak Dvoglavog orla na Balkan. Osnovne pravce kompleksne međunarodne diplomacije, analiziraju u svjetlu kolonijalnih interesa Austro-Ugarske Monarhije, te s pravom zaključuju da je period Velike istočne krize koja je zatvorena Berlinskim kongresom bio izuzetno koristan za Monarhiju koja je iskoristila ugroženost Osmanskog Carstva kako bi ostvarila imperijalne težnje i dobila komad svog teritorija na Balkanu. Iako se čitalac može zapitati zbog čega su se godine prije dolaska Dvojne Monarhije našle u sadržaju ove knjige, to zasigurno nije slučajno. Politička panorama Balkana koja je u ovom poglavlju predstavljena u kontekstu međunarodnih politika, neophodna je za razumijevanje kontinuiteta austrougarskih imperijalnih ciljeva, a potom i za kompariranje austrougarskih kolonijalnih ambicija sa ambicijama drugih kolonijalnih europskih sila. Na ovaj način autorice argumentirano pokazuju da je pristup habsburškoj građi kao naslijeđu jednog kolonijalnog arhiva potpuno opravdan.

Sljedeća dva poglavlja u središte analize stavljaju rad Komisije za poslove Bosne i Hercegovine koja je radila od oktobra 1878. do maja 1879. godine. Zbog čega su se Kasumović i Biletić odlučile da strategije čitanja dokumenata i koncept arhivskog obrata primjene upravo na jednom tijelu koje je prije svega bilo kratkog vijeka i koje je formirano

u krajnje osjetljivom političkom trenutku? Odgovor na ovo pitanje skriven je u činjenici da je osnivanje komisija u neizvjesnim prilikama bio sastavni dio prakse kolonijalnih sila koje su i ranije, vrlo često pribjegavale sličnim modalitetima. Drugim riječima, u slučaju problema čije se rješenje ne bi naziralo, kolonijalni sistemi osnivaju komisije. U poglavlju *Osnivanje i rad Komisije za poslove Bosne i Hercegovine* (91–111), autorice sagledavaju vrlo složene prilike nakon okupacije te ukazuju na sve izazove sa kojima se susretala Monarhija u pogledu paralelnog zaposjedanja, pacifiziranja zemlje i uspostave vlasti. Ti izazovi istovremeno ilustriraju ambijent u kojem je djelovala Komisija te čitaocu otkrivaju široku lepezu problema koji su se našli pred ovim tijelom. Cjelina koja slijedi (*Komisija za poslove Bosne i Hercegovine: raznovrsnost građe i njena očuvanost*) (111–117) obilježena je temeljitom analizom sadržaja i očuvanosti dokumenata koji su se našli u fondu Komisije za poslove Bosne i Hercegovine. U odnosu na dosadašnju arhivističku ocjenu stanja, koja je potekla iz pera Kasima Isovića, Kasumović i Biletić su napravile dodatni iskorak. One preciziraju da je, od ukupno 706 dokumenata koje je Komisija ostavila iza sebe, sačuvano njih 699, a ne 629 koliko se do sada smatralo. Sadržajni mozaik studije obogaćen je u nastavku vrlo detaljnim i opširnim registama – *Zapisnika sa sjednica Komisije* (117–205), koje istraživačima olakšavaju razumijevanje pitanja kojima se ovo tijelo nakon okupacije bavilo.

Strategije čitanja i dokumentiranja građe za poslove Komisije Bosne i Hercegovine (205–278) posljednje je, najkompleksnije, najsloženije, i po mom sudu,

najreprezentativnije poglavlje. To je mjesto gdje se oprezno i znalački primjenjuje ideja arhivskog obrata – mjesto gdje arhiv postaje predmetom istrage i laboratorij u kome se konkretno “otključava” sadržaj dokumenata. Ova tematska cjelina koju karakterizira trojaki pristup čitanju dokumenata, zapravo je put od “opiranja” do “prepuštanja” arhivu. U dijelu *Zavodljivi arhiv* (206–253) autorice otvaraju i, u skladu sa imperijalnim motivima Austro-Ugarske Monarhije, analiziraju sve one teme koje se nameću kada se istraživač prepusti čarima arhiva i kada dopusti da ga vode ideje koje stoje iza stvaranja određene građe. Analiza građe na ovaj način dovela ih je do zaključka da su u fokusu interesa Dvojne Monarhije bila pitanja poput izbjegličke krize, povratka izbjeglica u domovinu, zabrane uvoza soli u okupiranu oblast, uspostave austrougarske carinske politike u Bosni te kolonizacije i doseljavanja stranaca. Njihovo rješavanje je u kontekstu ostvarenja političkih, ekonomskih, finansijskih i međunarodnih interesa Austro-Ugarske Monarhije bilo iznimno važno. Kako bih prikazala dio rezultata do kojih su autorice došle primjenom prvog strategijskog pristupa čitanja dokumenata, navest ću primjer zabrane uvoza soli u okupiranu oblast. Iako su braća Krsmanović još od kasnoosmanskog perioda razvili posao trgovine sa vlaškom solju, austrougarska vlast im je nakon okupacije zabranila istovar dvije teglenice rumunske soli. Zvanično opravdanje bilo je da osmanska zakonska regulativa po pitanju uvoza rumunske soli ne može biti na snazi jer je Rumunija Berlinskim kongresom stekla nezavisnost i nije više u sastavu Osmanskog Carstva. Navedeni slučaj aktualizirao je pitanje generalne

zabrane uvoza strane soli u Bosnu i Hercegovinu. Ovaj potez, koji autorice vide kao “zaštitni mehanizam” austrougarske uprave, u suštini je razotkrio kolonijalne težnje Monarhije koja je na okupiranom području nastojala uspostaviti monopol, otvarajući bosanskohercegovačko tržište isključivo za proizvode koji su dolazili sa njenog područja.

Drugo potpoglavlje *Kada kolonijalni arhiv* šuti (259–278) mjesto gdje se istom arhivskom materijalu postavljaju potpuno drugačija pitanja s ciljem da se “dekodira” skriveni sadržaj te da se detektiraju ograničenja i dometi arhivskog materijala. Autorice se u drugom pristupu nastoje “oduprijeti” utjecaju arhiva te ponovo prolaze kroz iste dokumente pokušavajući pronaći odgovore na pitanja koja nisu bila u fokusu kolonijalne uprave. Ishode “obratnog” čitanja dokumenata, ilustrirat će primjeri koji se odnose na rješavanje izbjegličke krize. Nasuprot vrlo detaljnim infomacijama do kojih se dolazi ukoliko se postupa iz pozicije centra moći, stoje šturi i sporadični podaci kada se građi prilazi iz rakursa običnog čovjeka. Bez obzira na napore koje su uložile kako bi skicirale socijalni i konfesionalni sastav izbjegličkih grupa, detektirale uslove života u izbjeglištvu ili bi rasvijetlile prilike u kojima se vršila repatrijacija stanovništva, Kasumović i Biletić zaključuju da austrougarski administrativni diskurs o repatrijaciji izbjeglica “oslikava jedan hladni i sterilni pogled na svijet u kojem su ljudi od krvi i mesa čiste brojke i statistika, predmet kalkulacija i pregovora”, a nerijetko, poput braće Krsmanovića “i kolateralna šteta političkih interesa”. (302) U trećem dijelu, posljednjeg poglavlja koje nosi naziv

Prisutno i nevidljivo (278–295), autorice propituju materijale koji su evidentirani i vidljivi ali samom tvorcu građe nisu bili bitni, a i promicali su interesu istraživača jer su se ticali tema koje su smatrane nevažnim. Takve su činovničke molbe, čijom analizom autorice utvrđuju da su za boravak u okupiranoj zemlji bili zainteresirani službenici iz različitih dijelova Monarhije, uglavnom u tridesetim i četrdesetim godinama, oženjeni i sa porodicom, različitih stupnjeva obrazovanja, iskustava i nadanja.

Iako je koncept arhivskog obrata koji se nalazi u središtu ove studije bio predmetom antropoloških, feminističkih i kulturoloških istraživanja, knjiga *Dekodiranje arhiva: Strategije čitanja arhivske građe na primjeru Komisije za poslove Bosne i Hercegovine (1878–1879)*, prva je historiografska studija u Bosni i Hercegovini, koja postavljajući arhiv kao predmet istraživanja, primjenjuje koncept arhivskog obrata. Premda se radi o izazovnom i vrlo zahtjevnom pristupu koji je u konkretnom slučaju, od istraživača zahtijeva: 1. Ekspertno poznavanje arhivskog materijala, 2. Temeljito razumijevanje austrougarske kolonijalne uprave u Bosni i Hercegovini, 3. Poznavanje teorijskog okvira o arhivskom obratu, autorice su znalački ovladale svim segmentima, pokazujući na taj način da su sposobne da uspješno realiziraju nimalo jednostavan istraživački zadatak. Imajući u vidu da jedan kolonijalni arhiv svojim sadržajima reflektira centar moći koji ga kreira, i to onog trenutka kada postane predmetom israživanja – kao što je u ovom slučaju, ova studija predstavlja ogroman doprinos razumijevanju austrougarske kolonijalne uprave u Bosni i Hercegovini.

Iako nije iz oblasti arhivistike, knjiga *Dekodiranje arhiva: Strategije čitanja arhivske građe na primjeru Komisije za poslove Bosne i Hercegovine (1878–1879)*, a posebno njena poglavlja o raznovrsnosti i očuvanosti arhivske građe Komisije za poslove Bosne i Hercegovine, izuzetno su korisno naučno štivo i za arhiviste. Budući da donosi vrlo detaljne regeste zapisnika Komisije, ona je poticajna i za sve istraživače koji se naučno zanimaju austrougarskim periodom. Kako u sadržajnom pogledu tematizira period koji je u bosanskohercegovačkoj historiografiji kada je riječ o austrougarskoj upravi najslabije rasvijetljen (a to su prvi mjeseci nakon okupacije), navedena studija pomoći će čitaocu da razumije i sagleda vrlo složene tranzicijske procese bosanskohercegovačkog društva koje u ovom periodu prelazi sa osmanske na habsburšku upravnu paradigmu. Utemeljena na neistraženoj arhivskoj građi, inovativnom naučnom pristupu, utemeljenim i odmjerenim zaključcima, studija *Dekodiranje arhiva: Strategije čitanja arhivske građe na primjeru Komisije za poslove Bosne i Hercegovine (1878–1879)* pravo je osvježanje za cjelokupnu bosanskohercegovačku historiografsku i stručnu arhivističku javnost. Stoga je toplo preporučujem za čitanje!

MINELA RADUŠIĆ